

BABUCS ZOLTÁN

SPORTEMBER, MŰVÉSZ- POLIHISZTOR ÉS TARTALÉKOS HUSZÁRTISZT: MANNO MILTIADES

KIVONAT: Manno Miltiades (1879–1935) kora egyik legismertebb „reneszánsz embere” volt, aki sportolóként és képzőművészként szerzett hírnevet, s tartalékos huszártisztként a Nagy Háborúban is küzdött. Nevéhez fűződik a „szegedi gondolat” „Horthy!” feliratú plakátja, a Horthy-kor egyik legemblematicusabb alkotása.

Az MTI korabeli nekrológja tömören foglalta össze nagyívű életútját: „Abban az időben kezdte el a versenyszerű sportolást, amikor még igen kevesen foglalkoztak vele. Alig 18 éves korában Magyarország országúti kerekpáros bajnoka lett. Ezután a BTC [Budapesti Torna Club] színeiben labdarugóként tűnt fel. Mint középcsatár nagy nevet szerzett az akkori bajnokcsapatban. Azután a korcsolyázásban ért el maradandó sikereket. Sokszoros gyorskorcsolyázó bajnok és rekorder volt. Később mint a Pannónia EC [Evezős Club] és a Hungária EE [Evezős Egylet] evezőse aratta egyik győzelmet a másik után. [...] A világháborúban mint honvédhuszár százados vitézül harcolt és több kitüntetésben részesült. [...] A sport mellett azonban a művészetekről sem feledkezett meg. Már békében közfeltűnést keltettek új stílust jelentő plakátjai, amelyek annyira megnyerték a közönség tetszését, hogy még külföldön is, [...] minden valamirevaló versenyt Manno-plakáton hirdettek. Mint festőművész szintén a legelsőők közé tartozott. 1932-ben a los-angelesi olimpiai játékokon szobraival második

díjat nyert. Ezenívül mint karikatúra rajzoló is országos nevet szerzett. A legutóbbi években a magy. kir. Toldy [sic!] Miklós Honvéd-sportoktató és tanárképző intézet tanára volt.”

KULCSSZAVAK: *all-round* sportsman, gólkirály, művész-polihisztor, tartalékos huszártiszt, szellemi olimpia

A képzőművészet és a sport múltja iránt érdeklődők előtt is már csak halványan dereng fel Manno Miltiades neve, aki a XX. század első évtizedében *all-round* sportemberként, később alkotóművészként volt szélesebb körben ismert, míg 1945 és 1989 között a „szegedi gondolat udvari grafikusa”-ként emlegették.¹

A külön művész-polihisztor 1879. március 3-án született Pancsován egy jó módú görög–szerb család második fiúgyermekéeként, s az 1880-as években költöztek a fővárosi Régiposta utcába. A mai fogalmak szerint *hipermobil* gyermek volt, aki – a határozott atyai tiltás ellenére – szabadtéri sportjátékokkal és rajzolással vezette le felesleges energiáit. Titokban Hegedűs László festőművésznél² kezdte el rajzkészségét fejleszteni, s első karikatúrái a *Kakas Márton* nevű élclapban jelentek meg.³ A Lipót utcai elemi iskola elvégzése után 1889-től a piaristáknál folytatta tanulmányait – ahol már az első évben „osztályismétlésre utasított”, s előmenetelét tekintve csupán tornából és vallástanból volt jeles, a többi tárgyból pedig többnyire elégséges –, de a középiskolát már nem itt fejezte be.

1 „[...] Manno Miltiades az orwelli nacionalizmus megtestesítője volt. Elsősorban a megszállottság, a szélsőjobb politikai elkötelezettje, aki a vereség után nem adta fel és továbbra is győzelemre vágyott.” Kürti 2015, 304. E megállapítással és Kürti László tanulmányának szellemiségével jelen sorok írója nem ért egyet, és állításait vitatja.

2 Hegedűs László (1870–1911) festő, a Képzőművészeti Főiskola tanára. Akadémikus stílusú egyházi képek mellett történelmi – pl. Budavár bevétele – és életképeket festett, valamint illusztrálással is foglalkozott. E helyütt jegyezzük meg, hogy csupán azon személyek rövid életrajza szerepel a későbbi lábjegyzetekben, akiknek életútja nem közismert.

3 Farkas 2004, 65–71.; Hegedűs 2001, 3195.; In memoriam Manno Miltiadesz 1935, 125.

Szinte bármely sportágban, amelyet kipróbált, jelentős eredményeket ért el, így kezdeti sportsikerei voltak atlétikában, majd a labdarúgás, a gyorskorcsolyázás és a versenyevezés területén is bizonyította kivételes képességeit.⁴ Egy visszaemlékezés szerint igen feltűnő jelenség volt sajátos sportöltözetében: „Mintha most is magam előtt látnám, amint generálisi nadrágjában kergeti a labdát a régi Millenáris porondján. Milti nagyon büszke volt erre a rövid fehér nadrágjára, amelyre – nem tudni, kivel – széles vörös oldalszegélyt varratott fel magának. A játék forgatagában messziről meg lehetett ismerni Miltit tábornoki oldalsávós futballnadrágjáról.”⁵

Időpont:	Sportesemények/helyezései:
1895	A margitszigeti Rózsáünnep atlétikai versenyén megnyerte a 100 és 200 méteres futószámot.
1899	A temesvári kerékpáros országúti bajnokság 10 km-es és 5 km-es távjait egy- és háromülékes kerékpáron megnyerte.
1901–1902	A Budapesti Torna Club (BTC) labdarúgó csapatának középcsatáraként mint az első két magyar bajnokság gólkirálya ⁶ csapatával megnyerte a bajnokságot.
1902–1906	A Pannonia Evezős Club színeiben 11 magyar bajnokságot nyert meg egy-párevezősként; 1906-ban megnyerte az angliai Molesey-regattát.
1903	A davosi gyorskorcsolyázó Európa Bajnokságon nyert ezüstérmet 500 méteres távon.
1905	A stockholmi Északi Játékokon ezüstérmet nyert 500 méteres távon; a Budapesti Korcsolyázó Egylet tagjaként négyszeres (1903, 1907–1909) magyar gyorskorcsolyabajnok volt.

Manno Miltiades jelentősebb sporteredményei⁷

Az első világháború kitöréséig mintegy 200 sportdíjat nyert a sporttársai körében „Vasembernek”, „Görögnek” vagy „Miltinek” becézett Manno Miltiades, aki az első magyar olimpikon, Hajós Alfréd barátja is volt.⁸ Amikor az

4 Farkas 2013.

5 A hatalmas Manno, III.

6 1901: 17 gól, 1902: 10 gól. Nagy 1985, 174.

7 Farkas 2004, 65–71.

8 A hatalmas Manno, I.

1920-as években egy újságíró megkérdezte tőle, miért kezdett el aktívan sportolni, nemes egyszerűséggel csak annyit mondott: „Tisztán passzióból.”⁹

1901 és 1902 között a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem rendkívüli bölcsészeti hallgatóinak sorába tartozott.¹⁰

Többszöri halasztást követően Manno Miltiades egyéves önkéntesi (*Ein-jährige-Freiwilliger*) szolgálati esztendejét¹¹ a császári és királyi hadsereg hadrendjébe tartozó, gróf Alexander Üxküll-Gyllenband lovassági tábornok nevét viselő budapesti 16. huszárezred¹² 4. századánál töltötte le 1903. október 3-tól. Ennek teljesítése után 1904. szeptember 30-án tartalékos hadapródjelöltként (*Reserve-Kadettaspirant*) szerelt le.¹³ 1905. január 1-jén lépett elő tartalékos hadapród tiszthelyettségé (*Reserve-Kadett*),¹⁴ s áthelyezték a Frigyes Lipót porosz herceg nevét viselő brassói császári és királyi 2. huszárezred¹⁵ állományába. Tartalékos huszár hadnaggyá 1909. január 1-jén léptették elő, s 1910. december 31-én ezrede tartalékalállományából a szegedi 3. honvéd

9 Gerhard 1924.

10 Egyetemi almanach 1902, 212.

11 Egyéves önkéntes szolgálat = Az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadserege és – 1882-től – a Magyar Királyi Honvédség tartalékos tisztképzésének alapját képező intézmény volt. A tényleges katonai szolgálat ezen módját azon fiatalok választhatták, akik középiskolát végeztek (és érettségi vizsgával rendelkeztek), s civil előmenetelüket gátolhatta a közös hadseregben vagy a honvédségben letöltendő három, illetve két évi tényleges katonai szolgálat. Az egyéves önkéntes maga választhatta meg alakulatát, saját költségén viselte a szolgálatot, mivel elhelyezéséről, ételmezéséről, egyenruha készítéséről magának kellett gondoskodnia. A fegyverzet és felszerelés használatáért külön összeget kellett fizetnie a kincstárnak. 1889-ben több kedvezményt is bevezettek, így az érettségizettek, a középiskolát jeles eredménnyel végzők és azok, akik hatóságilag igazolták szegénységüket, államköltségen szolgálhatták le az egy évet. A sikeres önkéntes iskolai záróvizsgát követően a tartalékos tisztjelölteket leszerelték, s meghatározott időközönként – például leginkább hadgyakorlatokra – behívhatták őket. Az első világháború előtt az elérhető legmagasabb tartalékos tiszti rendfokozat a főhadnagyi volt, de ez is változott 1914 és 1918 között. Bővebben: Balla 2000, 72–75.; Lexikon 1999, 146. Szakály 1987, 102–103.

12 Berkó 1918, 120.; Ságvári–Somogyi 1999, 143.

13 Szakály 2012, 46.

14 Schematismus 1906, 701., 771.; Manno Miltiades 1879–1935.

15 Berkó 1918, 51–52.; Ságvári–Somogyi 1999, 143.

huszárezred tartalékába helyezték át.¹⁶ 1912. december 31-én tartalékos szolgálata letelt, huszár hadnagyként obsitolták.¹⁷

Visszakanyarodva civil pályafutására, önkéntesi évét leszolgálva a müncheni Képzőművészeti Akadémián tanult tovább 1905-től,¹⁸ ahol a sport témájában alkotott plakátjai a *Das Plakat* című német szaklapban is megjelentek. Heinrich Knirr és Angelo Jank tanítványaként 1908-ban nyerte meg az akadémiai *Weihnachtpreis*-t.¹⁹

Sportolói elhivatottsága mellett egyre inkább a művészet felé fordult, főleg sport témájú plakátokat készített (ilyen volt például a *Tátra–Adria túraút* nevet viselő plakátgrafikája 1913-ban), de sporttársairól készített karikatúrái is nagy népszerűségnek örvendtek.²⁰ Több sportegyesület is felkérte, hogy tervezze meg címerüket és zászlajukat. Ilyen volt például a Magyar Athletikai Club evezőszakosztályából megalakult Pannónia Evezős Klub és a Hungária Evezős Egylet. Később, 1928-ban a Ferencvárosi Torna Club labdarúgó szakosztályának – mai napig is használatos – „sasos” címerét álmodta meg.²¹

Utolsó nemzetközi sportszereplésére az 1912-es stockholmi olimpiai játékokon került sor, ahol a magyar evezősnyolcas tagjaként vett részt, ám helyezést nem ért el.²²

A Nagy Háború kitörésekor Manno Miltiades népfelkelő huszár hadnagyként önként jelentkezett harctéri szolgálatra. A budapesti 1. honvéd huszárezred törzsének állományába került, ahol Bossányi-Havass Tibor főhadnagy, ezredsegédtiszt mellé osztották be.²³

16 Rendeleti Közlöny 37. (1910) 45. sz. (1910. december 24.) 488.; Honvédségi és csendőrségi névkönyv 1912, 328., 337.; Szakály 2012, 47.

17 Szakály 2012, 47.

18 Más adatok szerint 1907-től végzett Münchenben tanulmányokat. Kürti 2015, 292.

19 In memoriam Manno Miltiadesz 1935, 125.; Heinrich Knirr (1862–1944) festő, realista stílusú élet- és arcképeket festett, s a müncheni festő-magániskola tanára volt. Angelo Jank (1868–1940) festő, illusztrátor. Kezdetben romantikus, majd impresszionista hangvétellel alkotott. Népszerűek voltak mozgalmos lovas- és vadászképei. Tanított a müncheni Képzőművészeti Akadémián.

20 A hatalmas Manno, I.

21 Farkas 2004, 65–71.; Farkas 2013, 68.

22 Farkas 2004, 65–71.

23 Az 1. honvéd huszárezred története 1927, 31. Vitéz nagybossányi és kisprónai Bossányi-

A magyar huszárság alkonyát jelentő 1914. augusztus 17-i gorodoki lovasrohamban²⁴ ezredparancsnoka, Fráter Jenő alezredes²⁵ törzsében volt jelen, s egy parancs továbbítása során sebesült meg a bokáján egy géppuskalövedéktől, ez egyben sportolói pályafutásának végét jelentette.²⁶

A gyászos végű huszárrohamról írta a következő, mandolinnal kísért rövid verset, amelyet később baráti körben többször is előadott:

Asztalos, csinálj koporsót,
Egy egész ezrednek valót,
Vérbetűkkel, vérbetűkkel
Írd rá eztet:
Itt nyugszik az első honvéd
Huszár-ezred.²⁷

A sebesüléséből felépült Manno Miltiades népfelkelő hadnagy 1914. december 23-án vonult be Duklán állomásozó ezredének törzséhez. A háború végéig az 1. honvéd huszárezred állományába tartozott, bár érdekes módon az ezredtörténeti munka tisztí életrajzaiban az ő rövid éleleírásával nem, csupán bátyja, Manno Leonidas népfelkelő huszár százados adataival találkozhatunk.²⁸

Havass Tibor (1881–1956) honvéd huszár főhadnagy, a két világháború közötti időszakban a Magyar Királyi Honvédség tényleges, majd nyugállományú tábornoka (1941. július 29-től vezérőrnagya) volt.

- 24 Az 1914. augusztus 17-én kora délután végrehajtott klasszikus lovasroham, amelyet a zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred egyik osztályparancsnoka vezetett, a beásott orosz tüzérség és géppuskák tüzeben összeomlott. A budapesti 5. honvéd lovashadosztály zalaegerszegi 23. lovasdandárához tartozó 6. honvéd huszárezred négy százada gyakorlatilag megsemmisült, veszteségük 17 tiszt, 450 huszár és 650 ló volt. Lexikon 1999, 210–211., 256.
- 25 Fráter Jenő, ippí, érkeserűi, rogozi és bélmezei (1877–1945) ny. altábornagy, császári és királyi kamarás. Az első világháború kitörésekor a budapesti 1. honvéd huszárezred parancsnokaként tevékenykedett a keleti fronton, majd 1916-tól a Honvédelmi Minisztérium felmentési osztályát vezette.
- 26 Az 1. honvéd huszárezred története 1927, 47.; Drippei Kiss 1938; Manno Miltiades 1879–1935.
- 27 Manno Miltiades 1879–1935.
- 28 Manno Miltiades 1879–1935; Móricz 1924; Az 1. honvéd huszárezred története 1927, 781.; Az ezredtörténeti munka utolsó tudósítása Manno Miltiadesről csupán annyi, hogy 1915.

1915. március 1-jén léptették elő népfelkelő huszár főhadnaggyá,²⁹ majd 1918. november 1-jén népfelkelő huszár századossá.³⁰ Hadikitüntetésekben is részesült, a gorodoki rohamban tanúsított magatartásáért 1915. május 15-én megkapta a Bronz Katonai Érdemérmét a Katonai Érdemkereszt szalagján,³¹ pár hónappal később – 1915. szeptember 13-án – az Ezüst Katonai Érdemérmét a Katonai Érdemkereszt szalagján,³² majd a Sebesültek Érmét, szalagján egy sebesülési sávval,³³ továbbá a Károly Csapatkeresztet és az 1930-as évek elején a Magyar Háborús Emlékérmét.

A Nagy Háború további időszakában katonai ténykedései nem nagyon ismertek, bár több karikatúrája is fennmaradt, amelyeken tisztársait és a frontélet hétköznapijait örökítette meg.³⁴ Csupán az tudható, hogy 30 hónapot szolgált különböző beosztásokban, s a Honvédelmi Minisztérium által létrehozott egyik hadtörténelmi bizottság tagjaként 1918 szeptemberében a gorodoki lovasroham helyszínén járt, ahol vázlatokat is készített a csatasíkról.³⁵

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követő zűrzavaros forradalmi időszakban antikommunista plakátokat tervezett, emiatt a kommün hatalomra jutásakor bujkálni kényszerült. Az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjaként ekkor kerülhetett közelebbi kapcsolatba a Szegedről Siófokra települt Fővezér-séggel, mivel ez időben született alkotásai igen éles kritikai hangvételt és anti-

február 1-jén Bíró László főhadnagy társaságában fogyasztotta el vacsoráját a sóvári tiszti étkezdében, a napi foglalkozás után. Az 1. honvéd huszárezred története 1927, 141.; Manno Leonidas (1878–1941) kereskedő, honvéd népfelkelő huszár százados. Öccséhez hasonlóan ő is sokoldalú sportember volt, részt vett az 1896-os olimpián, a Hungária Evezős Egylet egyik alapító tagja volt.

29 Rendeleti Közlöny, 42. (1915) 41. sz. (1915. május 5.) 544.; a budapesti 1. népfelkelő parancsnokság állományában.

30 Szakály 2012, 47.

31 Az 1. honvéd huszárezred története 1927, 736.; Rendeleti Közlöny, 42. (1915) 54. sz. (1915. június 15.) 712.; mint az 1. honvéd huszárezredhez beosztott népfelkelő tisztt.

32 Rendeleti Közlöny, 42. (1915) 96. sz. (1915. szeptember 18.) 1445.; mint az 5. honvéd lovashadosztályhoz beosztott népfelkelő tisztt.

33 Nekrológjai ebben a kérdésben nem egyértelműek, egyes írásokban egy, míg máshol több ízben történt sebesüléséről írtak.

34 Manno Miltiades karikatúrái. In: Balla–Kürti–Pollmann 2004, 125–145.

35 Az 1. honvéd huszárezred története 1927, 50.

kommunista szellemiséget sugároztak.³⁶ A Nemzeti Hadsereg 1919. november 16-i budapesti bevonulásának idején került ki a főváros utcáira Manno Miltiades leghíresebb, s az adott korszakot legjobban fémjelző „Horthy!” feliratú plakátja.³⁷ Ebben az időszakban születtek meg a „Nem akartok katonát látni?”³⁸ és a darutollas legényeket ábrázoló „Most, vagy soha”³⁹ plakátjai is, antikommunista munkái közül pedig a munkásokat figyelmeztető „Ébredjetek munkások!”⁴⁰ A Múcsarnok 1986-ban rendezett plakáttörténeti kiállításának katalógusa szerint Manno Miltiades 1919-től készített plakátjait „[...] hatásosan kidolgozott akadémikus rajz, nagyvonalú, áttekinthető kompozíció jellemezte.” A „Horthy!” és a „Most, vagy soha” plakátjai a Nemzeti Hadsereg „[...] ideáljának patetikus, sommás megfogalmazásával hengerelte le a nézőt.”⁴¹

1919 végén vagy 1920 elején Manno Miltiades tervei alapján Zsákodi Csiszér János⁴² készítette el a Lehár-hadosztály⁴³ plakettjét és sapkajelvényét, amelyen egy jobbra néző, rohamozó katona látható. Fején darutollas Bocskai-sapka, bal kezében magyar címeres pajzs, jobb kezében nemzeti színű zászló. A téglalap alakú alkotás két oldalsó és felső részét szalagokkal átfont babérlevél-mintázat

36 Kürti 2015, 302.

37 Hadtörténeti Múzeum (a továbbiakban: HTM) Plakát- és Aprónyomtatványtár leltári szám (a továbbiakban: lt. sz.): 2531/1-32 és 74.126.1/Nyt.; 100+1 éves a magyar plakát 1986, 67., 78.; Babucs 2021, 416.

38 HTM Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 2616/Nyt.

39 HTM Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 2614/Nyt.

40 HTM Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 2607/Nyt.; Gyurgyák 2008, II. 50.; Ebből az időszakból ismeretes azon szöveg nélküli plakátja, amelyen egy vörös, kalapácsos ember áll a széttört magyar címer felett. HTM Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 2605/1-2/Nyt.

41 100+1 éves a magyar plakát 1986, 67.

42 Zsákodi Csiszér János (1883–1953) szobrászművész. Zala György tanítványaként portrék, zsáner- és egyházi témájú szobrok, épület domborművek, síremlékek, emléktáblák, valamint első világháborús emlékművek (pl. Dorog, Felsőgalla, Jászszentászló, Komárom) megalkotása fűződik nevéhez.

43 A fenti kontingens 1919 elején szerveződött az osztrák területen maradt magyar kiegészítésű közös és honvéd alakulat töredékekből, melynek parancsnoka a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjével kitüntetett báró Lehár Antal ezredes volt. 1919. augusztus havában integrálták a mintegy 1100 főt számláló alakulatot a Nemzeti Hadsereg kötelékébe. Részei bekapcsolódtak a nyugat-magyarországi felkelésbe, majd a második királypuccsba. Az 1921. október 23-án lezajlott budaörsi csatát követően feloszlatták és egyes részeit újra besorolták a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregbe. Babucs 2020, 46., 49., 52.; Lexikon 1999, 415–416.

díszíti. A háttérben a történelmi Magyarország térképének azon része látható, ahol a hadosztály működött. Alsó részén a LEHÁR H. O.⁴⁴ felirat olvasható.⁴⁵ A Hadtörténeti Múzeum éremgyűjteményében egy bronz- és egy ezüstözött plakett, továbbá két sapkajelvény található ezen relikviákból.⁴⁶

Az 1920. január 24-i nemzetgyűlési választások alkalmával a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja számára készített választási plakátokat („Áruló vagy! Ha nem a keresztény párt jelöltjére szavazol!”, „Testvérek! Tartsunk össze!”), de a nemzeti adakozásra felszólító plakátja is fennmaradt, „Segítsetek! Adjatok! Március 1-én mindenki a Hazáért dolgozik!” címen.⁴⁷

Az 1920-ban útjára bocsátott *Magyarság* című jobboldali lap alapító munkatársa volt. A bohém, „örök gyermek” belvárosi művészlakásából 1933-ban költözött ki nyergesújfalui kastélyába. A „pasztell-sztratoszféra” világába zárkózott művészember ebben az időszakban alkotta meg irredenta és politikai plakátjainak sorát, de más témakörben is készültek plakátjai („Football” 1926, „Munkásvédelmi és Balesetügyi Kiállítás” 1928, „Katonatiszti Európa-vívó-bajnokságok Budapesten” és „Európa jégghoki-verseny” 1929, „A tej élet, erő, egészség” 1935).⁴⁸

Az 1920-as években már nem csak sportemberként ismert Manno Miltiades plakátművészetéről a következő méltatást idézzük: „Ha utcai oszlopon plakát jelent meg, akár sportvonatkozású, akár más irányú, már messziről fel lehetett ismerni rajta Manno Miltiades egyéni művészetét.”⁴⁹ „Pillanatképeiről” és karikatúráiról pedig az alábbiakat: „Akár a sport, akár a politika hőseit veszi ezeken ceruzája, tolla hegyére, mindig megkapóan érdekes dolgokat tud róluk elmondani. Valósággal leleplezi őket testi-lelki mivoltukban, erőfeszítéseikkel, aláhúzza jelentőségüket, de sohasem szatirikusan, hanem jóindulatú mosolylyal.”⁵⁰ Hozzá kell tennünk, hogy a képzőművészet nemcsak ezen területein,

44 H. O. = hadosztály.

45 Prohászka 2007, 261–263.

46 HTM Numizmatikai Gyűjtemény lt. sz.: 7021/É., 7022/É., 2356/É., 2004.165. 1/É.

47 Gyurgyák 2008, II. 61., 34.

48 Műcsarnok 1960; 100+1 éves a magyar plakát 1986, 78.

49 Manno Miltiades meghalt.

50 Mannó Miltiades hagyatéki kiállítása. 1.

hanem a szobrászatban is jelentős alkotásai születtek 1920 után, amelyek két témakörbe csoportosíthatóak: a sport és a Nagy Háború.

A Magyar Labdarúgók Szövetsége (a továbbiakban: MLSZ) 1926-ban ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját, s e jeles alkalomra Manno Miltiades labdarúgó és irredenta hangvételű bronzplakettet tervezett az MLSZ számára, amelyet Nemes György készített el.⁵¹ A Nemzeti Múzeum 1926. május 8-án megnyílt új kiállításához *Sport történeti kiállítás* címmel készítette el diszkoszvető plakátját, amely a korra jellemző irredenta jegyeket is magán viselte.⁵² A Nemzeti Sportuszoda 1930-as megnyitása alkalmából megjelent plakátja („Megnyílt a Nemzeti Sportuszoda”) már nemesen visszafogott volt, fő alakja a medencéből kiemelkedő, labdát dobó vízipólós, aki magyar kiscímeres úszódresszt visel.

Az 1930-as választásokon jelent meg utolsó politikai plakátjainak egyike, amely az Egyesült Nemzeti Párt támogatására szólított fel.⁵³

Képzőművészként egyik legszebb „sportolói” sikerét 1932-ben aratta, amikor a Los Angeles-i nyári olimpiai játékok alkalmából rendezett képzőművészeti alkotások olimpiájára több művével is benevezett. Míg az 1912-es olimpián nem ért el helyezést, addig Los Angelesben babérokat aratott, ugyanis *Birkózók* című szobrával olimpiai ezüstérmet szerzett.⁵⁴ Ezen sikerének elismeréseként kapta meg a Kormányzói Dicsérő Elismerés látható je-

51 Manno Miltiades hagyatéki kiállítása 2.; Ezen alkalomból festette meg az alapító elnök, Sacelláry György portréját.; (Ósz) Nemes György (1885–1958) szobrászművész. Az 1920-as évek elején a mindszei és az orgoványi első világháborús hősi emlékműveket készítette el, több domborműve közül a legismertebb a Manno Miltiadesdel közösen alkotott „gorodoki lovasroham”, amelynek gipszmintája halálát követően került a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményébe (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény lt. sz.: 0155/Szo.).

52 A plakát után készült szórólap megtalálható a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében. HTM Plakát- és Aprónyomatványtár lt. sz.: 5919/Nyt.

53 A sötét színekkel (fekete és szürke) készült plakát fő alakja egy lövészárokból kiemelkedő, karjával előre mutató, rohamsisakos magyar katona, mögötte egy 1914–1918 feliratú fakereszt látható. Érdekessége, hogy irredenta motívumok nem szerepelnek rajta. Szövege: „Ne tagadj meg! Szavazz az Egyesült Nemzeti Pártra, mely a frontharcosok, vitézek, hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák, hadviseltek, hadikárosultak, Ifjú Magyarok, dolgozó polgárok és munkások tömörülése”.

54 Manno Miltiades nagy sikere...; Mannó Miltiades hagyatéki kiállítása 1.; Magyarok a Los Angeles-i szellemi olimpiáson; Magyar versenyzők a berlini szellemi olimpián.

lét képező Magyar Koronás Bronzérmet (*Signum Laudis*) sötét smaragdzöld szalagon.⁵⁵

A következő évben a magyar olimpikonok emlékművére kiírt országos pályázat első helyezését érte el pályaművével.⁵⁶

Az Országos Testnevelési Tanács által 1934-ben meghirdetett képzőművészeti versenyen szobrászat kategóriában *Futók* című alkotásával nyert díjat. A Nemzeti Szalonban rendezett sportművészeti kiállításon az olimpiai ezüstérmes *Birkózók* is látható volt.⁵⁷ Ebben az évben alkotta meg Zsigmondy Géza⁵⁸, a Korcsolyázó Egylet egykori felvirágoztatójának emléktábláját, s 1935-ben a Budapesti Torna Club 50. évfordulója alkalmából az Iszer Károly-serleg tervezésén fáradozott, de halála megakadályozta abban, hogy munkáját befejezhesse.⁵⁹

A Nagy Háborúval kapcsolatos első domborműveivel Baranya megye területén találkozhatunk. Pécs és környéke 1921 augusztusának végén szabadult fel a szerb királyi hadsereg megszállása alól, és hamarosan emlékművek sora készült ebben a térségben a viláégés hősei emlékezetére. A mai Pécs területén két emlékmű bronz domborművét Manno Miltiades tervei alapján Nemes György mintázta meg és Ficzek Károly öntötte.⁶⁰ 1923-ban Somogy hősi halottainak, 1924-ben Magyarürög, Mecsekszentkút, Patacs és Ráczváros elesett fiainak

55 Eltemették Manno Miltiadest.

56 Manno Miltiadesz újabb sikere; Magyarország képes melléklete 1933.

57 Sportművészeti kiállítás; A sportművészeti kiállítás díjnyertesei; Iszer Károly (1860–1929) újságíró, sportszervező, osztrák–magyar vasúttársasági igazgató. A Budapesti Torna Club alapító tagja, 1909-től elnöke. Részt vett az első olimpiai csapat felkészítésében, 1904-től a MOB tagja. 1913-ban az ő tervei alapján jött létre az Országos Testnevelési Tanács.

58 Zsigmondy Géza (1854–1930) sportember, mérnök, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alkalmazott miniszteri osztálytanácsosa. A Budapesti Korcsolyázó Egylet tagja volt 1877-től, pár esztendővel később választmányi tagja, 1893-tól igazgatója. Nevéhez fűződik a városligeti tó betonfenekének és a műjégpályának létrehozatala, amely a magyar jégsporthalalehetőségeit teremtette meg. 1934-ben Manno Miltiades tervei alapján készült el síremléke, amely a Kerepesi úti temetőben található.

59 In memoriam Manno Miltiadesz 1935, 125.; Manno Miltiades meghalt.

60 Ficzek Károly (1890–?) ércszobrász, műöntőmester. 1920-ban alapította meg önálló üzemét Budapesten, ahol emlékművek, síremlékek és szobrok kivitelezésével foglalkozott. Jelentősebb munkái: Fadrusz János síremléke, Pázmány Péter szobra.

emeltek mementót.⁶¹ Érdekeség, hogy mindkét emlékmű bronz domborműve egyforma, a pajzs alakú relief felső részére a magyar koronás kiscímer került, alatta – fő motívum gyanánt – elesett honvédet emelnek fel az égbe az angyalok, a háttérben szuronyrohamra induló bajtársai láthatók.⁶² A sokszorosítás révén előállított – mintakönyvből rendelhető – bronzplakett még 76 Baranya vármegyei település hősi emlékművére került fel 1922 és 1940 között.⁶³ E relief eredetijét vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó is megtekintette 1921. október 5–6-i pécsi látogatása alkalmával: „A bankett végeztével a kormányzó elragadtatással szemlélte Manno Miltiadesnek a háborúban elesett hősök emlékének megörökítésére készített bronz domborművét, amely ideálisan fejezi ki a Szózat »Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért, S keservben annyi hű kebel szakadt meg a honért« verssorait. A kormányzó a művésznek meglege-

61 E négy község 1930-ban Mecsekfalja néven egyesült, amely 1954-ben beolvadt Pécs városába.

62 A dombormű bronzból öntött kismintája a Hadtörténeti Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményében megtalálható (lt. sz.: 0244/Szo.). Romváry 1982, 317–319.

63 A települések és az emlékművek avatási ideje: Alsószentmárton (é. n.), Babarc (1923), Bánfa (1922), Berkesd (1924), Birján (1922), Bisse (1922), Bogád (1922; a község neve 1950-ig Püspökbogád), Botyka (1923) és Kispeterd (é. n.; e két község 1929 és 1931 között Botykapispeterd, 1931-től Botykapeterd), Bükkösd (é. n.), Megyefa (1923; 1950-től Bükkösd része), Cserkút (é. n.), Dencsháza (1923), Dinnyeberki (é. n.), Diósvizlő (1922), Drávafok (é. n.), Drávapalkonya (1940), Dunaszekcső (1922), Egerág (1922), Ellend (é. n.), Fazekasboda (1923), Geresd (é. n.) és Püspöklak (é. n.; 1968-tól Geresdlak része), Hásságy (1922), Himesháza (1924), Hosszúhetény (1923), Ivándárda (1923), Kátoly (é. n.), Kékesd (1922), Németújfalú (1923; 1940–1942 Nagyújfalú, attól Kétújfalú része), Magyarszentiván (é. n.; 1940-től Királyegyháza része), Kisdobsza (1922), Kiskassa (1922), Kistamási (1922), Kővágószőlős (1922), Kővágóöttös (1922), Lánycsók (é. n.), Lippó (1922), Lothárd (é. n.), Magyarbóly (1923), Majs (1922), Markóc (é. n.), Marócsa (1923), Németmárok (1924; 1950-től Márok része), Mecseknádasd (1922; a község neve 1950-ig Püspöknádasd), Nagybudmér (é. n.), Nagycsány (é. n.), Nagydobsza (1923), Nagyharsány (1923), Nagykozár (1922), Nagynyárad (1922), Nagypeterd (1924), Nagyváty (é. n.), Okorág (1922), Olasz (é. n.), Hidor (é. n.), Páprád (é. n.), Málom (1923), Mecsekszabolcs (1923; 1947-től Pécs része), Romonya (é. n.), Sátorhely (é. n.), Sósvertike (1923), Sumony (1923), Szabadszentkirály (é. n.), Szaporca (1923), Szava (1928), Szebény (1923), Szederkény (é. n.), Nyomja (é. n.), Szemely (1922), Szilágy (1924), Tótszentgyörgy (1924), Vajszló (é. n.), Velény (é. n.), Zádor (1923), Zengővárkony (1923). Romváry 1999, V, 3., 5., 8., 13., 17–18., 20., 24–26., 30–34., 36., 39., 41., 43., 46., 51., 52., 59., 64., 67., 70., 74., 76–77., 80., 83., 86., 94–95., 97., 99., 103., 109., 115–116., 119., 136–137., 139–142., 144., 148–150., 154., 212., 228., 234., 243–244., 247., 250–253., 256., 267., 274., 278., 282., 290–291.

dését fejezte ki munkájáért.⁶⁴ E dombormű más emlékművekre is felkerült, így például az esztergomi tanítóképző intézet hősi halált halt hallgatóinak memóriája esetében: „Az emléktáblát Manno Miltiades szép bronz domborműve díszíti, amely egy ellenséges golyó által talált hőst ábrázol, Vörösmarty következő szavaival: »Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért...«⁶⁵

A m. kir. budapesti 1. honvéd huszárezred története 1868–1918. című ezredtörténeti munka 1927-ben jelent meg, amelynek borítóját a világegés alatt Manno népfelkelő százados által tervezett 1. honvéd huszárezred jelvénye,⁶⁶ az ugró fehér lovon ülő „vörös ördög” díszítette, és a könyvben szereplő grafikákat is ő készítette el.⁶⁷ Szépirodalmi munkákhoz is készített illusztrációkat, így az 1932-ben megjelent, Szilárd János által írt *Jó pipák* című ifjúsági regényhez is.⁶⁸

A gorodoki lovasroham 15 évfordulóján, 1929. augusztus 17-én avatták fel ünnepélyes keretek között a budapesti Ferenc József lovassági laktanya főépületének falán a budapesti 1., a zalaegerszegi 6., a pápai 7. és a pécsi 8. honvéd huszárezredek hősiességét megörökítő domborművet. A bronzból öntött emléktáblát Manno Miltiades tervei alapján Nemes György mintázta meg.⁶⁹ Csupán

64 MTI 2021. október 5. Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) (Budapest). Magyar Távirati Iroda hírei (a továbbiakban: MTI) 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1921. október 5. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1921_10_1/?pg=64; a letöltés időpontja: 2021. május 4.; A kormányzó pécsi látogatásakor a Pannónia Szállóban „vacsora alatt [vitéz bádoki] Soós [Károly] altábornagy [– a pécsi katonai körlet parancsnoka –] átnyújtotta a Manno Miltiades festőművész által készített emlékalbumot, amely a szerb megszállás alatt volt területek felszabadításának egyes főbb eseményit örökíti meg. A fedőlapot a szegedi híres standard zászlót tartó sisakos magyar katona rajza díszíti »Déli végek 1921.« felírással.” MNL MTI 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944, 1921. október 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1921_10_1/?pg=81; a letöltés időpontja: 2022. május 4.

65 Hősi emléktábla leleplezése.

66 HTM Numizmatikai Gyűjtemény lt. sz.: 1563/É.; Hermann 2016, 166–167.; Sallay 2010, 87.

67 Az 1. honvéd huszárezred története 1927; Diószegi 2019, 87.

68 Szilárd 1932; Szilárd János (1891–1951) író, hírlapíró. Az első világháború előtt a *Nemzeti Újságnál* dolgozott, később a *Magyarság* és az *Új Magyarság* munkatársa. Más lapoknál is cikkezett, írásai jelentek meg az amerikai magyar sajtóban. Több regénye is népszerű volt a két világháború közötti magyar olvasóközönség körében.

69 Prohászka 2004, 36.; Egyesek szerint az emlékművön lévő „kétsoros” Manno Miltiadeshez köthető, de valójában vitéz Somogyváry Gyula írta. Leleplezték a gorodoki lovasroham domborművét.

érdekességként jegyezzük meg, hogy Manno Miltiades már 1917-ben hozzájárult egy „világháborús emlék” megalkotásához. A *Vasárnapi Újság* tudósítása szerint a dinamikus lovas szobrot az 1. honvéd huszárezred laktanyájának udvarán kívánták felállítani a háború végén. A tervezett emlékmű megvalósítása végül – feltehetően – pénzügyi okok miatt akkor elmaradt.⁷⁰

Az 1920-as évek végén alkotta meg a Hadsereg Sporthét tiszti lövész csapatversenyének vándordíját, a *Géppuskások tűzben* bronzszobrot, amelynek több példánya is fennmaradt.⁷¹ Ezekben az esztendőkből több bronzérme is készült, így a *Hadsereg Sporthét* (1931)⁷² és a budapesti M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem egyik emlékérmé (Pro patria scientiae et sanitate, 1930).⁷³

A debreceni Megyeháza falán látható *Lórol szállnak a huszárok* című domborművet 1932-ben készítette el, amely a debreceni – gróf Alexander Üxküll-Gyllenband lovassági tábornok, majd 1917-től Zita királyné nevét viselő – 16. közös huszárezred⁷⁴ hősi harcainak állított emléket.⁷⁵ Bronz domborműve díszíti a dalmandi hősi emlékművet, amelyet 1932. május 29-én avattak fel.⁷⁶

Régi kapcsolatainak – főként vitéz jákfai Gömbös Gyula miniszterelnök patronálásának köszönhetően – 1933. november 1-jétől kapott művészeti főtanári állást⁷⁷ a M. Kir. Toldi Miklós Sporttanár és Vívómesterképző Intézetben. Emellett a Ludovika Akadémia rejtett intézményénél, a Ludovika II-ben (a későbbi M. Kir. Bolyai János Katonai Műszaki Akadémia) is oktatóként tevékenykedett.⁷⁸ Egyik akadémiai tanár tisztviselője, Szentneményi Béla főhadnagy ebben az időszakban festette meg egyenruhás, kitüntetésekkel dekorált mellképét.⁷⁹

70 Prohászka 2004, 35.

71 Magyarország képes melléklete 1932; HTM Képzőművészeti Gyűjtemény lt. sz.: 2006.193.1.

72 HTM Numizmatikai Gyűjtemény lt. sz.: 2009.201.13./É. (plakett), 2009.201.14./É. (sportérem).

73 Huszár–Procopius 1931, 294.

74 Berkó 1918, 120.

75 Magyarország képes melléklete 1932.

76 Diószegi 2019, 88–89.

77 A rejtés időszakában a főtanári állás a „rejtett” századosi rendfokozatot jelentette. Szakály 2012, 47.

78 Manno Miltiades meghalt; Ludovikás Levente 1935.

79 Ludovikás Levente 1936.

A hajdanvolt pápai 7. honvéd huszárezred tisztikarának felkérésére készítette el a gorodoki „halálrohamban” résztvevő 7. honvéd huszárezred bronz domborművét, azonban avatására halála után került sor 1935. június 16-án Pápán.⁸⁰ A budapesti 29. honvéd gyalogezred bronz domborművét is megalkotta, amelyet jóval halálát követően, 1938. június 26-án avattak fel a budai Károly laktanya bejáratánál, de 1945-ben elbontották.⁸¹

Túlhajsolt életmódja vezetett váratlan halálához. A korabeli hírlaptudósítások szerint szívbántalmak, tüdőbetegség és súlyos nikotinmérgezés miatt feküdt be az Alkotás utcai Tiszti Kórházba, ahol 1935. február 16-án meghalt. A Magyar Távirati Iroda is tudósított a halálesetről: „Manno Miltiades festőművész szombaton reggel $\frac{1}{4}$ 8 órakor meghalt az Alkotás utcai katonai [pontosabban: tiszti – BZ] kórházban. Három nappal ezelőtt vétette fel magát a betegek közé. Érelmeszesedés okozta halálát. Mint művész és sportember egyaránt a legkiválóbbak közé tartozott. Abban az időben kezdte el a versenyszerű sportolást, amikor még igen kevesen foglalkoztak vele. Alig 18 éves korában Magyarország országúti kerekpáros bajnoka lett. Ezután a BTC⁸² színeiben labdarugóként tűnt fel. Mint középcsatár nagy nevet szerzett az akkori bajnokcsapatban. Azután a korcsolyázásban ért el maradandó sikereket. Sokszoros gyorskorcsolyázó bajnok és rekorder volt. Később mint a Pannónia EC és a Hungária EE⁸³ evezőse aratta egyik győzelmet a másik után. Sorozatos magyar és német bajnokságok után legszebb sikerét a *Hanley*[sic!]-regattán érte, ahol a gyémántevezős versenyben mint *szkiffista* lett első.⁸⁴ A világháborúban mint

80 A pápai huszárok hősi emlékműve; Áll a szobor 1.; Áll a szobor 2.; Manno Miltiades halála, Fejes 2001, 63–64.; József főherceg avatta fel...; József kir. főherceg Pápán; Diószegi 2019, 89.

81 Babucs–Szabó 2013., 26., 225.; De Sgardelli 1936, 248–249.

82 Budapesti Torna Club.

83 Pannonia Evezős Club, Hungária Evezős Egylet.

84 A *Henley Royal Regatta* versenyen először 1903-ban akart indulni, ám nevezését nem fogadták el. Három esztendővel később sikerrel járt, a *Diamond Scull* versenyszám előfutamát magabiztosan nyerte, ám a középdöntőben kiesett. Farkas 2013, 70.; A versenyről Manno Miltiades a következőkben emlékezett vissza: „Molesey-ben a *Diamondscullért* indultam. Az elődöntőben [William Nicoll Duthie] Kinnert, a világbajnokot megvertem. A döntőben a *Blackstaffe*-fal kerültem szembe, akit már a startnál faképnél hagytam. Amikor az angolok látták, hogy biztos győztes vagyok, a cél előtt száz méterrel a közönség közül egy csónakot indítottak nekem, amely a szkiffemet összetörte és én a

honvédhuszár százados vitézül harcolt és több kitüntetésben részesült. Később a Hungária EE amatőr trénerként nevelte azt a csapatot, amely egymásután nyerte el az európai bajnokságokat. A sport mellett azonban a művészetekről sem feledkezett meg. Már békében közfeltűnést keltettek új stílust jelentő plakátjai, amelyek annyira megnyerték a közönség tetszését, hogy még külföldön is, különösen pedig Svédországban minden valamirevaló versenyt Manno-plakáton hirdettek. Mint festőművész szintén a legelsők közé tartozott. 1932-ben a los-angelesi olimpiai játékokon szobraival második díjat nyert. Ezenívül mint karikatúra rajzoló is országos nevet szerzett. A legutóbbi években a magy. kir. Toldy [sic!] Miklós honvéd-sportoktató és tanárképző intézet tanára volt.”⁸⁵

A székesfőváros díszsírhelyet biztosított számára a Kerepesi úti temetőben,⁸⁶ s 1935. február 19-én, kedd délután 15 órakor került sor temetésére.⁸⁷ Széles körű elismertségét bizonyítja az a tény, hogy több prominens személyiség, így Horthy Miklós kormányzó, Hóman Bálint és gróf széki Teleki Pál is küldött gyásztaviratot özvegyének. A Toldi Miklós Sporttanárképző Iskola által szervezett temetési ceremónián személyesen megjelent Gömbös Gyula miniszterelnök, a Ludovika Akadémia küldöttsége, egykori 5. honvéd lovashadosztálybeli és 1. honvéd huszárezredbeli bajtársai, a fővárosi művészeti élet nagyjai és ismert politikusok – mint például Bajcsy-Zsilinszky Endre. A görögkeleti szertartású temetést dr. Koffas Leontios budapesti görögkeleti főesperes végezte.⁸⁸ Búcsúbeszédet többen is mondtak, így az Országos Testnevelési Tanács

vízbe zuhantam. Így Anglia megmenekült egy súlyos vereségtől, mert hiába volt minden protestálás, szóba sem álltak velem.” A hatalmas Manno, III.

85 MNL MTI 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944, 1935. február 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1935_02_2/?pg=12; a letöltés időpontja: 2022. május 4.; Rövid nekrológia: Manno Miltiades.

86 Manno Miltiades apósa, Petschacher Gusztáv (1844–1890), egykori neves építész mellé temették el. A síremléket a Nemzeti Kegyeleti Bizottság 2002 januárjában védetté nyilvánította, amely a Fiumei úti (korábbi nevén Kerepesi úti) temető 46–2–28 parcellájában található. Diószegi 2019, 86.; Síremlékét a Nemzeti Örökség Intézete újjátarta fel, az átadási ceremónia pedig 2022. június 25-én történt.

87 MNL MTI 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944, 1935. február 18. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1935_02_2/?pg=83; a letöltés időpontja: 2022. május 4.

88 Koffas Leontios ebben az időszakban a budai görögkeleti szerb egyházmegye budapesti *archimandritája*, kolostori előjárója volt.

nevében dr. Kammermayer Oszkár, a Hungária Evezős Egylettől vitéz bádoki Soós Károly nyugállományú altábornagy, a *Magyarság* szerkesztősége nevében dr. Pethő Sándor főszerkesztő, a Magyar Olimpiai Bizottság képviselőjében pedig Hajós Alfréd és még több sporttársa is elköszönt a Hungária evezősök örökös tiszteletbeli tagjától.⁸⁹

Ravatalánál a budapesti magyar királyi „I. Ferenc József–Jászkun” 1. honvéd huszárezred nyolc tisztje állt díszőrséget. Koporsóját sporttársai, a Hungária Evezős Egylet berlini nyertesei vitték vállukon végső nyughelyéig. Utolsó kívánságát teljesítve, régi huszár századosi atillájában temették el, katonai tiszteletadás mellett.⁹⁰

A *Budapesti Hírlap* a következő sorokban emlékezett meg róla: „[...] egyik legkedveltebb alakja volt a főváros előkelő társadalmának. A csupaszív, rendkívül kellemes, jókedvű embert mindenki szerette és nagyrabecsülte.”⁹¹

A korabeli napilapok tudósítottak arról, hogy halálát követően a belvárosi Kossuth Lajos utca 12. szám alatti „Múteremben” rendezték meg hagyatéki kiállítását, ahol mintegy 400 db alkotását állították ki, így sport, politikai és katonai vonatkozású ceruza- és színes rajzait, grafikáit, külön teremben pedig szobraikat és szoborterveit.⁹²

A *Pesti Napló* arról is írt, hogy a Magyar Olimpiai Bizottság soros ülésén emlékezett meg az *all-round* bajnokról, s határozatot hozott, amely szerint a

89 Kammermayer Oszkár, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium titkára és az Országos Testnevelési Tanács titkára; vitéz bádoki Soós Károly (1869–1953) gyalogsági tábornok, a Nemzeti Hadsereg első vezérkari főnöke, hadügyi államtitkár, rövid ideig honvédelmi miniszter volt, 1927-től a felsőház örökös tagja, titkos tanácsos; Pethő Sándor (1885–1940) publicista, történész. 1912-től az *Élet* folyóirat szerkesztője, később a *Magyarság* napilap munkatársa, 1934 és 1938 között főszerkesztője. 1938-ban a *Magyar Nemzet* napilap egyik megalapítója. Kiemelkedő történeti munkái: A szabadságharc eszméi (1916), Világostól Trianonig (1925), Görgey Artúr (1930).

90 Manno Miltiades 1879–1935.; Kedden temetik Manno Miltiadest; Eltemették Manno Miltiadest; Tegnap temették el Manno Miltiadest.

91 Manno Miltiades meghalt.

92 A Manno Miltiades kiállítás megnyitása; Megnyílt a Manno Miltiades-emlékkiállítás; Manno Miltiades hagyatéki kiállítása 3.; MNL MTI 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944, 1935. május 13. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1935_05_2/?pg=0; a letöltés időpontja: 2022. május 4.; A kiállításról emellett több fővárosi lap is megemlékezett (pl. Nemzeti Újság, Pesti Hírlap, Pesti Napló, 8 órai Újság).

legkiválóbb magyar versenyzőket évente Manno Miltiades Emlékplakettel jutalmazzák.⁹³

A Magyar Királyi Honvédség illetékesei is tisztelegtek sportemberi nagysága előtt, amikor *post mortem* adományozták számára 1942. október 20-án a Sportbajnoki Jelvényt.⁹⁴ A *Nemzeti Sport* hasábjain ez évben jelent meg egy kései búcsúztató, Hans Meincke tollából: „Most tudtam csak meg, hogy Manno Miltiades, a kiváló bajnok, a jeles művész, aki valamikor Münchenben iskolatársam volt, s akivel azóta jó barátságban voltam, meghalt. Erről eddig nem értesülhettem, mert nagy világkörüli úton voltam s most Kelet-Ázsiából tértem vissza, ahol az európai eseményekről keveset hallottam. Manno Miltiades halála óriási veszteséget jelent. Nagy művész volt, de nem tudott úgy élni, ahogyan szeretett volna.”⁹⁵

Két olyan plakátja ismert, amelyek halála után, 1938-ban jelentek meg. Mindkét plakát a frontharcos mozgalmat reprezentálta. Az egyik a felvidéki fontharcosok figyelmét hívta fel, ennek felirata: „A vér és a kard jogán ... Felvidék harcosai! Akik velünk harcoltatok a világháborúban! Jelentkezzetek! / Országos Frontharcos Szövetség”.⁹⁶ A másik plakát frontharcos összejövetelről értesített: „A vér és a kard jogán ... Bajtársi táborozás a Pesti Vigadóban 1938. május 15-én. / Az Együttes Frontharcos Tábor”.⁹⁷

Domborművei közül a legkalandosabb sors jutott osztályrészül a *Gorodoki lovasrohamnak*. 1945 után lebontották a Kerepesi úti kaszárnya faláról, s a Belügyminisztérium 1948-ban átadta a Hadtörténeti Múzeumnak, ahol igaz, nem mindig a legoptimálisabb körülmények között, de megőrizték. 2004-ben a Múzeum díszudvarára néző egyik falán nyert – remélhetően – végső, méltó elhelyezést.⁹⁸

Jelen írás szerzője hadtörténészként Manno Miltiades művészi, valamint sporttevékenységének mélyebb elemzésére nem kívánt vállalkozni. Fontosnak

93 Manno Miltiades emléklakettet kapnak az év legjobb sportolói...

94 Sallay 2009, 248.

95 A hatalmas Manno, IV.

96 HTM Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 4964/1 Nyt.

97 HTM Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 4964/2 Nyt.

98 Prohászka 2004, 37–38.; HTM Képzőművészeti Gyűjtemény lt. sz.: 0139/Szo.; Az emlékmű kőkeretét 2015-ben restaurálták és felavatása egy évvel később történt.

tartotta azonban, hogy e nem mindennapi életpályára, Manno Miltiades mára elfeledett első világháborús tartalékos honvéd huszártiszti múltjára, sport-, művészi és hagyományápoló tevékenységére a figyelmet ismét ráirányítsa.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 100+1 éves a Magyar plakát 1986.** Kemény György (szerk.): *100+1 éves a magyar plakát. A magyar plakátművészet története 1885–1986.* Műcsarnok, Budapest, Hősök tere. 1986. május 23–szeptember 14. (Kiállítási katalógus). Műcsarnok, Budapest, 1986.
- Az 1. honvéd huszárezred története 1927.** *A m. kir. budapesti 1. honvéd huszárezred története 1868–1918.* Az ezred emlékbizottsága, Budapest, 1927.
- Babucs 2020.** Babucs Zoltán: „Hazánkért, fajunkért!” A Magyar Nemzeti Hadsereg története a szervezés tükrében (1919 májusától a trianoni békéig). In: Barna Attila (szerk.): *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriumára.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020. 39–55.
- Babucs 2021.** Babucs Zoltán: A küzdelem lezárulása: Horthy bevonulása Budapestre. In: Gulyás László (szerk.): *A katonai megszállástól a Magyar békedelégáció elutazásáig 1918–1920. A párizsi békekonferencia és Magyarország.* A trianoni békediktátum története hét kötetben II/2. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2021. 416–419.
- Babucs–Szabó 2013.** Babucs Zoltán – Szabó Péter: „Legyetek eskütökhöz hívek mindhalálíg!” *A budapesti magyar királyi „Józsefnádor” 2. honvéd gyalogezred a második világháborúban.* Püedlo Kiadó, Budapest–Nagykovács, é. n. [2013]
- Balla 2000.** Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd lovasság.* Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- Balla–Kürti–Pollmann 2004.** Balla Tibor – Kürti László – Polmann Ferenc: *A Nagy Háború másik arca. A lövészárkok hétköznapijai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- Berkó 1918.** Berkó István, báti, százados: *A magyar huszárság története.* Második kiadás. Liptsey Kálmán Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1918.
- De Sgardelli 1936.** De Sgardelli Caesar (szerk.): *A magyar királyi budapesti 29. honvédgyalogezred és a magyar királyi 29. népfőlkelő gyalogezred hadtörténeti emlékkönyve.* Merkantil Nyomda, Budapest, 1936.
- Diószegi 2019.** Diószegi György Antal: Jótékonyság és kegyelet az első világháború idején. In: Sallay Gergely – Török Róbert – Závodi Szilvia (szerk.):

- Háborús hétköznapiak III. Tanulmánykötet. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest, 2019. 81–99.
- Drippei Kiss 1938.** Drippei Kiss Géza: Manno Miltiades 1879. március 3–1935. február 16. In: *A Magyarország évkönyve 1938.* Globus nyomdai műintézet, Budapest, 1938. 30–33.
- Fejes 2001.** Fejes Sándor: *Huszárok Pápán. A pápai magyar királyi honvéd huszárosztály története 1921–1939.* Pápai Huszáregyesület, Pápa, 2001.
- Gyurgyák 2008.** Gyurgyák János (szerk.): *Magyarország története képekben. II. A két világháború között.* Osiris, Budapest, 2008.
- Hermann 2016.** Hermann Attila: „Él Magyar, áll Buda még!” *A magyar Szent Korona országaiból sorozott lovashadosztályok és dandárok, huszár- és ulánuszredek, rohamfélezredek jelvényei a Nagy Háborúban.* Népművelők Hajdú-Bihar Megyei Egyesülete, Hajdúszoboszló, 2015.
- Honvédségi és csendőrségi névkönyv 1912.** *A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Honvédség és Csendőrség Névkönyve 1912. évre.* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1912.
- Huszár–Procopius 1932.** Lajos Huszár – Béla v. Procopius: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn.* Magyar Éremkedvelők Egyesülete, Budapest, 1931.
- Lexikon 1999.** Ravasz István – Szijj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- Műcsarnok 1960.** *Műcsarnok 1960. Magyar plakáttörténeti kiállítás vezetője.* Műcsarnok, Budapest, 1960.
- Nagy 1985.** Nagy Béla: *Fradi futballkönyv.* Sportpropaganda Vállalat, Budapest, 1985.
- Prohászka 2004.** Prohászka László: A gorodoki lovasroham újra látható domborműve. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője.* 7. sz. Hadtörténeti Múzeum, Budapest, 2004.
- Prohászka 2007.** Prohászka László: A Lehár-hadosztály jelvénye és plakettje. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője.* 9. sz. Hadtörténeti Múzeum, Budapest, 2007.
- Romváry 1982.** Romváry Ferenc (szerk.): *Pécs szobrai. Szobrok, épületszobrok, emlékművek, emléktáblák.* Pécs m. város Művelődésügyi Osztálya, Pécs, 1982.

- Romváry 1999.** Romváry Ferenc, dr. (szerk.): *Memento mori. Pécs–Baranya.* Alexandra, Pécs, 1999.
- Ságvári–Somogyi 1999.** Ságvári György – Somogyi Győző: *Nagy huszárkönyv.* Magyar Könyvklub, Budapest, 1999.
- Sallay 2009.** Sallay Gergely Pál: *Seregszemle fémben, zománokban. A Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalom jelvényei 1938–1945.* Monarchia, Budapest, 2009.
- Sallay 2010.** Sallay Gergely Pál: *Mindent a hazáért! Első világháborús osztrák–magyar katonai alakulat- és emlékjelvények.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.
- Schematismus 1906.** *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1906.* Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1905.
- Szakály 1978.** Szakály Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Szilárd 1932.** Szilárd János: *Jó pipák.* Unio Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1932.

FELHASZNÁLT SAJTÓANYAG

- A hatalmas Manno.** RR: A hatalmas Manno. In: *Magyar Hírlap*, 2017. május 13. Hétfői melléklet I–IV.
- A Manno Miltiades kiállítás megnyitása.** A Manno Miltiades kiállítás megnyitása. In: *Magyarság*, 1935. május 18. 9.
- A pápai huszárok hősi emlékműve.** A pápai huszárok hősi emlékműve. In: *Pápa és Vidéke*, 1933. április 2. 3.
- A sportművészeti kiállítás díjnyertesei.** A sportművészeti kiállítás díjnyertesei. In: *Pesti Napló*, 1934. június 3. 17.
- Áll a szobor 1.** Áll a szobor, áll magában, két fának az árnyékában. In: *Pápa és Vidéke*, 1935. április 21., 3.
- Áll a szobor 2.** „Áll a szobor...” In: *Pápa és Vidéke*, 1935. április 28. 4.
- Egyetemi almanach.** A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja az MDCCCCI–MDCCCCII. tanévre. Magyar Királyi Tud.-Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1902.
- Eltemették Manno Miltiadest.** Eltemették Manno Miltiadest. In: *Magyarság*, 1935. február 20. 7.
- Farkas 2004.** Farkas Ágnes: Művészként nagy sportoló, sportolóként nagy művész. *Sporthistória*, 2. (2004) 2–3. sz. 65–71.
- Farkas 2013.** Farkas Ágnes: Manno Miltiadesz, a sportoló és a művész. [Me. Dok] *Média – Történet – Kommunikáció*, 8. (2013) 3. sz. 63–77.
- Gerhard 1924.** Gerhard Lajos: Látogatás Manno Miltiadesnél. *Színházi Élet*, 14. (1924) 5. sz. 77.
- Hegedűs 2001.** Hegedűs Sándor: A magyar sport nagy görögje. *Barátság*, 8. (2001) 3. sz. 3195–3196.
- Hősi emléktábla leleplezése.** Hősi emléktábla leleplezése a tanítóképző-intézetben. In: *Esztergom*, 1930. május 28. 3.
- In memoriam Manno Miltiadesz 1935.** In memoriam Manno Miltiadesz. In: *Magyar Művészet*, 11. (1935) 125.
- József főherceg avatta fel...** József főherceg avatta fel a pápai hősi emlékművet. In: *Magyarország*, 1935. június 18. 6.

- József kir. főherceg Pápán.** József kir. főherceg Pápán. A 7-es honvédhuszár ezred hősi emlékművének leleplezése. In: *Pápa és Vidéke*, 1935. június 9. 3.
- Kedden temetik Manno Militadest.** Kedden temetik Manno Miltiadest. In: *Magyarság*, 1935. február 17. 7.
- Kürti 2015.** Kürti László: Identitás és propaganda Manno Militades I. világháborús művészetében. In: *Világtörténet*, 37. (2015) 2. sz. 289–311.
- Leleplezték a gorodoki lovasroham domborművét.** Leleplezték a gorodoki lovasroham nagy bronzdomborművét. In: *Pesti Hírlap*, 1929. augusztus 18. 25.
- Ludovikás Levente 1935.** Beszámoló a Levente-kör 1934–35. tanévi működéséről. In: *Ludovikás Levente*. 14. (1935) 95.
- Ludovikás Levente 1936.** Szentneményi Béla főhadnagy olajfestményei. In: *Ludovikás Levente*. 15. (1936) 21.
- Magyar versenyzők a berlini szellemi olimpián.** Magyar versenyzők a berlini szellemi olimpián. In: *Prágai Magyar Hírlap*, 1936. április 22. 8.
- Magyarok a los-angelesi szellemi olimpiászon.** Magyarok a los-angelesi szellemi olimpiászon. In: *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. április 23. 9.
- Magyarság képes melléklete 1932.** *Magyarság képes melléklete*, 1932. március 13.
- Magyarság képes melléklete 1933.** *Magyarság képes melléklete*, 1933. április 30.
- Manno Miltiades 1879–1935.** Manno Miltiades 1879–1935. In: *Magyarság*, 1935. február 17. 7.
- Manno Miltiades emlékplakettet kapnak...** Manno Miltiades emlékplakettet kapnak az év legjobb sportolói. In: *Pesti Napló*, 1935. május 16. 15.
- Mannó Miltiades hagyatéki kiállítása 1.** Mannó Miltiades hagyatéki kiállítása. In: *Budapesti Hírlap*, 1935. május 19. 16.
- Manno Miltiades hagyatéki kiállítása 2.** Manno Miltiades hagyatéki kiállítása. In: *Pesti Napló*, 1935. május 19. 17.
- Manno Miltiades hagyatéki kiállítása 3. d.:** Manno Miltiades hagyatéki kiállítása. In: *Képzőművészet*, 9. (1935) 85. sz. 117–118.
- Manno Miltiades meghalt.** Manno Miltiades meghalt. In: *Budapesti Hírlap*, 1935. február 17. 4.

- Manno Miltiades.** Manno Miltiades. In: *Budai Napló*, 1935. február 26. 3.
- Manno Miltiádesz halála.** Manno Miltiádesz halála. In: *Pápai Hírlap*, 1935. február 23. 2.
- Manno Miltiadesz nagy sikere...** Manno Miltiadesz nagy sikere a képzőművészeti olimpiáson. In: *Magyarság*, 1932. augusztus 5. 7.
- Manno Miltiadesz újabb sikere.** Manno Miltiádesz újabb sikere. In: *Magyarság*, 1933. április 13. 7.
- Megnyílt a Manno Miltiades-emlékkiállítás.** Megnyílt a Manno Miltiades-emlékkiállítás. In: *Új Magyarország*, 1935. május 19. sz. 17.
- Móricz 1924.** Móricz Pál: Barangolások Pest-Budán. Egy pesti görög család a Régiposta utcából. In: *Magyarság*, 1924. május 18. 8.
- Rendeleti Közlöny.** *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes ügyek*
- Sportművészeti kiállítás.** Sportművészeti kiállítás. In: *Magyarság*, 1934. május 20. 23.
- Szakály 2012.** Szakály Sándor: Manno Miltiadesz „tényleges állományú nevelőtanár”. Néhány adalék egy all-round sportember életútjához. In: *Rubicon*, 23. (2012) 7. sz. 46–47.
- Tegnap temették el Manno Miltiadest.** Az ország. Budapest. *Békésmegyei Közlöny*, 1935. február 21. 3.

KÉPMELLÉKLET

1. kép. Manno Miltiades „Magyar Katonai Szemle 1934” köriratú bronzplakettje
(Babucs Zoltán gyűjteménye és felvétele)

2. kép. Manno Miltiades népfelkelő főhadnagy budapesti műtermében. Háttérben festményei balról jobbra: Fráter Jenő ezredes, önarcképe és báró Apor Sámuel altábornagy, az 5. honvéd lovashadosztály parancsnoka (modrai Kovách Antal felvétele, unokája, dr. Sándor Istvánné Kern Mária gyűjteményéből)

3. kép. A „Horthy!” plakát 1919 novemberéből (Hadtörténeti Múzeum gyűjteménye, Plakát- és Aprónyomtatványtár lt. sz.: 2531/1-32 és 74.126.1/Nyt.)

4. kép. A Nemzeti Múzeumban nyílt sporttörténeti kiállítás plakátja 1926-ból
(Magyar Olimpiai és Sportmúzeum)

5. kép. A Magyar Labdarúgó Szövetség jubileumi plakettje 1926-ból
(Magyar Olimpiai és Sportmúzeum)

6. kép. A gorodoki lovasroham domborműve a Hadtörténeti Múzeum díszudvarán
(A szerző felvétele)

7. kép. A Géppuskások tűzben című alkotása (Hadtörténeti Múzeum gyűjteménye,
Képzőművészeti Gyűjtemény lt. sz.: 2006.193.1.) (A szerző felvétele)

8. kép. Az olimpiai ezüstérmes *Birkózók* című bronzszobra
(Magyar Olimpiai és Sportmúzeum)

9. kép. Manno Miltiades és Petschacher Gusztáv síremléke
(A szerző felvétele, 2010)

10. kép. A gorodok–satanowi ütközet emlékműve, Pápa (Nagy-L. István felvétele)